

O MEĐUJEZIČNOJ ČAKAVSKO-RUSKOJ HOMONIMIJI

RAFAELA ŠEJIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK: 808-2-314:808.62-314:808.62-087
Stručni članak
Professional paper

Primljeno
: 1999-10-11
Received

Članak se bavi relativno slabo istraženim područjem međujezičnih homonima (homofona, homografa) na tematici čakavsko ruske homonimije, dakle na primjeru dva srodna jezična sistema. U članku dajemo listu čakavsko-ruskih međujezičnih homonima, posebno se osvrćemo na odnose grafije i izgovora te dajemo pregled značenja i minimalnog konteksta.

1. O međujezičnoj homonimiji pisano je vrlo malo. O hrvatsko-ruskoj homonimiji prvi su pisali u svom radu Popović M. i Trostinska.¹ govoreći o "hrvatskosrpsko-ruskoj"² međujezičnoj homonimiji.

Polazimo od definicije homonima da u nekom jeziku postoje riječi jednake na planu izraza, no različite na planu sadržaja.

Općenito se kad govorimo o međujezičnoj homonimiji može govoriti o tri vrste međujezične homonimije³ :

1. nesrodni jezici koji nisu u kontaktu,
 2. nesrodni jezici u kontaktu,
 3. srodni jezici (bez obzira na postojanje ili nepostojanje kontakta).
- Očito čakavsko ruska međujezična homonimija spada u treću vrstu.

¹ Vidi literaturu.

² Popović-Trostinska pod nazivom "hrvatskosrpski jezik" obuhvaćaju i hrvatski i srpski književni standard u odnosu prema ruskom jeziku. (5., str. 53). U našem radu, budući da govorimo o čakavskom narječju, govorimo samo o dijelu hrvatskog jezičnog korpusa.

³ Popović-Trostinska (5., str. 53).

2. U svom članku Popović i Trostinska postavljaju važno pitanje: postoji li uopće međujezična homonimija? Takvo pitanje postavljaju zbog toga što se u izgovoru kod jezika⁴ o kojima oni pišu ne može ostvariti potpuna podudarnost izgovora i to:⁵

a) zbog razlika u prozodijskom sustavu obaju sistema – u hrvatskom jezičnom standardu postoji sustav s četiri akcenta (kratkosilazni i dugosilazni, te kratkouzlazni i dugouzlazni akcent), dakle, radi se o melodijskom akcentu. U čakavskom narječju postoji nekoliko akcenatskih sustava⁶ no svi se ti sustavi zasnivaju na tonskom akcentu s kombinacijom postojanja ili nepostojanja dužine na nenaglašenom samoglasniku, dok u ruskom jeziku postoji samo jedan dinamički naglasak⁷,

b) zbog razlike u mjestu akcenta. Kod hrvatskog standarda često se ne poklapa ni mjesto naglasaka. Situacija je kod čakavskog nešto drugačija.⁸ Naime, mjesto akcenta u ruskom i čakavskom često se podudara⁹ jer su oba jezična sistema u najvećoj mjeri zadržala drevno mjesto akcenta,

c) zbog redukcije nenaglašenih samoglasnika u ruskom jeziku koju ne poznaje ni hrvatski standard ni čakavsko narječje,

d) zbog obezvučivanja zvučnih suglasnika na kraju iskaza (riječi) u ruskom jeziku, što nije slučaj ni u standardnom hrvatskom ni u čakavskom,

e) zbog poznavanja 15 parova neumekšanih i umekšanih suglasnika u ruskom jeziku, kojih je u standardnom hrvatskom samo četiri /č/-/ć/, /dž/-/đ/, /l/-/lj/, /n/-/nj/, a u čakavskom ih je i manje¹⁰.

⁴ Kada govore o hrvatskosrpskom, autori u stvari govore o hrvatskom i srpskom književnom standardu.

⁵ Uz njihovu argumentaciju koja se tiče novoštokavske problematike mi ćemo dodati argumentaciju koja se tiče odnosa čakavskog i ruskog.

⁶ M. Moguš detaljno je razradio četiri čakavska akcenatska sustava: stari, stariji, novi i noviji.

⁷ Govoreći o fiziologiji naglasaka čakavskog inventara u usporedbi s novoštokavskim naglascima, može se reći da je ta fiziologija vrlo slična kada govorimo o kratkosilaznom i dugosilaznom akcentu. Kratkosilazni akcent je (prema Mogušu) nešto manje ekspiratoran od štokavskog, osobito ako je ispred njega nenaglašena duljina. Dugosilazni akcent je nešto kraći od štokavskog. Za čakavsko je narječje karakterističan "zavinuti" akcent koji se u novoštokavskim govorima izgubio. Fiziologiju tog akcenta opisao je S. Ivšić, a uveo je i grafički znak kojim se on obilježava (~). On je uzlaznost tona zavinutog akcenta, za razliku od novoštokavskog uzlaznog akcenta kod kojeg se ton ravnomjerno podiže, opisao kao svojevrsno skokovito podizanje tona. Taj čakavski zavinuti akcent direktno se može povezati s praslavenskim periodom i tzv. "praslavenskim novim akutom", koji je nastao pred kraj postojanja zajedničkog slavenskog jezika, a koji se kasnije u većini slavenskih jezika izgubio.

⁸ O tome smo više pisali u članku "Akcenatska kretanja u prezentu višesložnih ruskih i čakavskih glagola", *Radovi*, 26, Zadar, 1999., 257-265.

⁹ A to će biti zorno vidljivo i u našim primjerima. Često se, međutim, događa da je upravo razlika u mjestu akcenta znak da se u oba sistema dogodila i nekakva promjena u značenju. I na te ćemo primjere upozoriti.

¹⁰ Tipična je čakavska značajka gubitak fonema /lj/ (u ograničenom broju primjera depalataliziran). Fonem /d/ koji predstavlja refleks skupine *dōj, odnosno dj, u čakavskom je sustavu predstavljen uglavnom fonemom /j/. Turk-Lukežić (7., str. 42/43). Npr. polje-poje, žulj-žûj; prijatelj-prijatelj, pljeskat-pleskat; međa-meja.

Popović i Trostinska govoreći o hrvatskosrpsko-ruskoj homonimiji došli su do zaključka da se ipak može govoriti o homonimiji zbog procesa analogije koji se pojavljuje kod nosilaca obaju jezika, tj. da se neke ruske riječi “prepoznaju”, a to se “prepoznavanje” zasniva prvenstveno na analogiji.

“Prepoznavanje” nekih ruskih riječi može se pojaviti i kod govornika čakavskog narječja.

Međutim, zbog gore navedenih razloga ne postoji niti jedan slučaj potpune homonimije (tj. potpune podudarnosti na planu izraza) dviju (ili više) riječi/riječi-oblika, a ne obavezno i cijelih paradigama.¹¹

3. Kada govorimo o rusko čakavskoj homonimiji, možemo je promatrati na planu izgovora kada govorimo o homofoniji, i na planu pisma kada govorimo o homografiji. Zbog ruskog morfofonemskog pravopisa koji je govornicima hrvatskog standarda (pa i govornicima čakavskog) “prozirniji” nego ruski govor, zbog razlika u zvučnom ostvarenju napisanog i izgovorenog, pismo je važan izvor analogije i u slučajevima u kojima ih u govoru ne bismo mogli odmah uočiti.¹²

4. U svojem radu dajemo primjere čakavsko-ruske homografije, a primjere homofonije nastojat ćemo prikazati fonetskom transkripcijom ruskih primjera¹³. Izvor za korpus su Hraste – Šimunović – Olesch, *Čakavisč – Deutsches Lexikon I*, Bohlau, 1979. (sa srednjodalmatinskom čakavštinom koja se, prvenstveno, realizira u starom i starijem akcenatskom sustavu) i Ожегов, С. И., *Словарь русского языка*. Москва, 1983.

4.1. Primjeri ishodišnih riječi-oblika punoznačnih (promjenljivih) ruskih riječi koje čine potpune homografske parove s odgovarajućim riječima u čakavskom.

фибра-фибра / f í brΛ / značenje: 1. vlakno (u anatomiji: дрожать своими фибрами)¹⁴, 2. izolacijski materijal od papira za proizvodnju putnih torbi (чемодан из фибры),

гад-гад / gād/ značenje: 1. vodozemac, 2. u prijenosnom značenju mrzak, odvratan čovjek¹⁵,

груда-груда /grúdΛ/ značenje: velika hrpa nečeg (груда книг),

¹¹ Popović-Trostinska (5., str. 54).

¹² Popović-Trostinska (5., str 56).

¹³ Zbog mogućih nejasnoća u upotrebi znakova fonetske transkripcije (ovom prilikom element ograničenja bio je kompjutorski program) objasniti ćemo upotrebu nekih znakova: **Λ** upotrebljavamo za 1. stupanj redukcije glasova /o/, /a/, **Θ** upotrebljavamo za 2. stupanj redukcije glasova /o/, /a/, pomoću **I** označavamo 1. stupanj redukcije glasa /e/, pomoću **Б** 2. stupanj redukcije glasa /e/. Radi jednostavnosti ne dajemo poseban znak za «neslogotvorno l» i za «otvoreno e». Također zbog ograničenja zadanih kompjutorskim programom u grafiji smo mjesto akcenta označavali podcrtanim vokalom. Kod fonetske transkripcije, zbog latiničkih znakova, mogli smo adekvatno označiti mjesto akcenta.

¹⁴ U nekim slučajevima, kada nam se to učinilo potrebnim, dali smo i riječ u minimalnom kontekstu.

¹⁵ U ovom značenju vidimo da se značenje u čakavskom, i ruskom zbog polisemije, dijelom poklapa.

губа-губа¹⁶ / gubá/ značenje: 1. usna, 2. neke vrste gljiva 3. na sjeveru Rusije naziv za zaljev (Онежская губа),

капот-капот / kʌpót/ značenje: 1. pokrov za različite mehanizme, 2. vrste ženske odjeće-vrsta kućnog ogrtača.¹⁷

карст-карст /kárst/ značenje: vrsta tla u močvarnim krajevima,

картина-картина /kʌrtʲínʌ/ značenje: 1. umjetnička slika, 2. film, 3. opis nečeg u literaturnom obliku (картина быта), 4. dio čina u drami,

колонија-колонија /kʌlónʲijʌ/ značenje: 1. kolonija- zemlja, 2. naselja u kojima žive doseljenici iz drugih država, 3. kolonija organizama,

комод-комод¹⁸ /kʌmót/ značenje: niski ormarić s ladicama -komoda,

кров-кров /króf/ značenje: boravište, sklonište, dom,

лиса-лиса /lʲisá/ značenje: lisica,

ложа-ложа /lʲožʌ/ značenje: 1. loža u kazalištu, 2. kundak,

марена-марена /mʌrʲénʌ/ značenje: trava iz koje se dobiva crvena boja,

мат-мат /mát/ značenje: 1. u šahu, 2. nije sjajna površina,

матица-матица /mátʲicʌ/ značenje: drvena greda koja podupire strop,

наговор-наговор /nɔgʌvót/ značenje: 1. kleveta, 2. u praznovjernih ljudi zakljinjanje koje kao da ima magičnu moć,

принцип-принцип /prʲincip/ značenje: ishodište nekog učenja, teorije,

расправа-расправа¹⁹ /rʌspráʌ/ značenje: nasilje, tuča (кулачная расправа),

скот-скот /skót/ značenje: stoka, u prijenosnom značenju za čovjeka,

слово-слово /slóʌ/ značenje: riječ (добр на словах),

шкура- шкура /škúrʌ/ značenje: koža, krzno,

4.2. Na mjestu slova *i* u čakavskom u ruskom imamo slovo *ы*. U našem korpusu samo je jedan takav par:

кобыла-кобыла /kʌbʲylʌ/ - značenje: ženka konja-kobila ; **кобель** /kʌbʲélʲ/ značenje: ženka psa – kuja,

4.3. Popović-Trostinska uvode i pojam uvjetnog homografskog odnosa²⁰

koji je primjenljiv za slučajeve kada nam je poznat (ustaljeni) suodnos izražavanja na pismu nekih fonema u ruskom jeziku i njima odgovarajućih fonema u hrvatskom.

a) treba imati u vidu da na mjestu slova *ч* /čʲ/ u ruskoj ćirilici u čakavskom može stajati *č*/č²⁷. Mi smo našli u korpusu samo jedan primjer:

куца-куца /kúčʲʌ/ značenje: hrpa,

¹⁶ Mjesto akcenta nije isto.

¹⁷ Tu se značenje dodiruje.

¹⁸ Mjesto akcenta nije isto.

¹⁹ Mjesto akcenta nije isto.

²⁰ Popović-Trostinska (5., str.58).

²¹ "Kod čakavskog é vrh jezika se opire u donje alveole ne dodirujući donje zube. Mjesto dodira jezika s nepcem je gotovo palatarno. U tvorbi okluzije i tjesnaca učestvuje srednji dio jezika. Neznatno je slabija zračna struja i još labavija opće artikulacija." M.Moguš (3., str.65).

b) na mjestu slova –ть, –чь u ruskom jeziku (infinitivni sufiks) u čakavskom imamo –t odnosno –ć:

brehat-брехать²² /br'ĕhát'/ značenje: 1. lajati, 2. lagati,

cokat-цокать²³ /cókəť'/ značenje: 1. proizvoditi zvukove udaranjem o kamen metalnim predmetom, 2. govoriti ne razlikujući c i č (u ruskim sjevernim govorima),

gubit-губить /gub'ít'/ značenje: dovoditi u opasnost,

hrōnit-хранить²⁴ /hrĀn'ít'/ značenje: čuvati,

hudit-худить²⁵ /hud'ít'/ značenje: činiti nešto mršavijim 1. i 2. 1. se ne upotrebljavaju,

izobrazit-изобразить²⁶ /izəbrĀz'ít' / značenje: izvesti u umjetničkom obliku - naslikati, odglumiti,

izumit-изумить /izum'ít'/ značenje: začuditi,

izvolit-изволить²⁷ /izvól'ít'/ značenje: željeti- *arhaizam*,

kidot-кидать²⁸ /k'idát'/ značenje: napustiti,

kupit-купить (pri-pri-, do-do-) značenje: kúpiti,

kurit-курить /kur'ít'/ značenje: pušiti,

kušot-кушать /kúšəť'/ značenje: jesti,

mōstīt-мостиť /mĀst'ít'/ značenje: prekrivati površinu nečeg (ulice, ceste) kamenim pločama,

načīnat-начинать /nəč'inát'/ značenje: počinjati,

načīnit-начинить /nəč'in'ít'/ značenje: 1. napuniti unutrašnjost nečeg (начинить пирожки мясом), 2. popraviti u nekoj količini, zakrpati i sl. (начинить белья), 3. naoštriti u nekoj količini (начинить карандашей),

naговорit-наговорить /nəgəvĀr'ít'/ značenje: 1. govoreći mnogo toga izreći (наговорить разной чепухи), 2. lažno nekoga objediti, oklevetati , 3. proizvesti zvučni zapis svoga glasa na ploči (наговорить пластинку),

nakupit-накупить /nəkup'ít'/ značenje: nakupovati u velikoj količini,

nakusat se-накусать /nəkusát'/ značenje: izgristi na mnogim mjestima (Комары накусили руку.),

naložit-наложить /nəlĀžit'/ značenje: 1. položiti na nešto (выкройку на материю), 2. položiti u nešto ili neku količinu stvari na nešto (белья в чемодан, книг на стол), 3. ostvariti utjecaj na nešto,

paħat-пахать /pĀhát'/ značenje: orati (пахать трактором),

pītat-пытать²⁹ /pūtát'/ značenje: 1. mučiti (подвергать пытке), 2. u razg. stilu ispitivati (Пытать бывшего человека),

²² Mjesto akcenta nije isto.

²³ Mjesto akcenta nije isto.

²⁴ U ovom primjeru imamo i dodatni slučaj vokalskih promjena

²⁵ Mjesto akcenta nije isto.

²⁶ Mjesto akcenta nije isto.

²⁷ Mjesto akcenta nije isto.

²⁸ Mjesto akcenta nije isto.

²⁹ Vidimo ovdje i odnos i-ы.

prihvātīt-перехватить³⁰ /pʁɣhvʌt'it'/ značenje: presresti (перехватить беглеца), 2. uhvatiti nešto na nekom mjestu (мешок снизу), 3. prihvatiti na drugačiji način (перехватить топор поудобнее), 4. 1. i 2. 1. j. se ne upotrebljavaju - u značenju zaustaviti (радость перехватила дыхание),

provodīt-проводить /pʁɔvʌd'it'/ značenje: 1. prateći i usmjeravajući pomoći nekome (провести мимо дома), 2. otpraviti nekamo (провести сына в армию),

raspēt-распеть /rʌsp'ēt'/ značenje: uvježbati pjevanjem (распеть голос),

razgovōrat-разговаривать /rɔzgʌvʌrivat'/ značenje: razgovarati (вести разговор), **razgovorīt** /rɔzgʌvʌrit'/ značenje: odgovoriti (приятель разговорил меня),

razorīt-разорить /rɔzʌr'it'/ značenje: razrušiti (разорил дом),

tajīt-тайть /tʌit'/ značenje: tajiti (тайть горе).

c) na mjestu slova –сть u ruskoj ćirilici imamo u hrvatskom i u čakavskom –st:

māst-масть /māst'/ značenje: 1. boja dlake u životinja, 2. boja igraćih karata.

4.4 Primjeri uvjetne homografije koji nisu, kao primjeri iz 4.3 «očekivane» prirode. Ovdje smo dali primjere kod kojih se ne ostvaruje potpuna homografija, ali je odmak takve prirode da ne «ometa» «prepoznavanje» riječi:

a) razlika u palataliziranosti suglasnika koja se, naravno, očituje i u pismu:

gnjūs-гнуц /gnūs/ značenje: leteći kukac,

greben-гребень /gr'ēbɛn'/ značenje: 1. češalj 2. u industriji različite sprave u obliku češlja, 3. oblici na glavih nekih ptica npr. Пегушиный г (pijetlova kriješta), 4. u prijenosnom značenju- greben planine.

pāmet-память /pām'ət'/ značenje: sjećanje, uspomena

ridīkul-ридикюль³¹ /r'id'ik'ül'/ značenje: arh. damska torbica (ручная дамская сумочка),

b) promjene vokalskog sastava:

pālac-палец /pāl'ic/ značenje: prst,

kabōn-кабан /kʌbʌn/ značenje: divlja svinja, mužjak domaće svinje,

obrōz-образ³² /obrɔs/ značenje: 1. lik, oblik, 2. način (života npr.), 3. u literaturi lik, karakter, 4. ikona.

³⁰ Mjesto akcenta nije isto.

³¹ Mjesto akcenta nije isto.

³² Mjesto akcenta nije isto.

5. Zaključak

U svojem radu govorili smo o čakavsko ruskoj homonimiji rukovodeći se postavkom Popović-Trostinske da je moguće govoriti o međujezičnoj homonimiji.

Dali smo listu homonima koje smo pronašli u izvorima podijelivši ih pri tome u skupine gdje su dvije glavne grupe grupa potpune homografije i grupa nepotpune homografije, ali u kojima i na nivou pisma i na nivou izgovora može doći do "prepoznavanja".

Ukupno smo pronašli 58 homografskih parova, dali smo pregled značenja i, u slučajevima kada nam se to činilo potrebnim, minimalan kontekst.

Govoreći o izvorima međujezične homonimije kod srodnih jezika Popović-Trostinska navodi³³ praslavensku polisemiju, preuzimanje u ruskom jeziku staroslavenske varijante (dakle južnoslavenske) uz očuvanje vlastite istočnoslavenske varijante uz razdvajanje u semantici, potom nejednak razvoj nekadašnjih zajedničkih fonema, naknadna druga nominalizacija (nova polisemija), pri čemu tek neka značenja riječi stvaraju homonimske parove, preuzimanje riječi iz stranih jezika uz razdvajanje značenja, te na posljepku to može biti i običan slučaj.

Izvori:

Hraste – Šimunović – Olesch: *Čakavisch – Deutsches Lexikon I*, Bohlau, 1979.
 Ожегов, С. И. *Словарь русского языка*. Москва, 1983.

Bibliografija:

1. Lukežić, Iva: *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka, 1990.
2. Lukežić, Iva: *Trsatsko- bakarska i crikvenička čakavština*. Rijeka, 1996.
3. Mogoš, Milan: *Čakavsko narječje*. Zagreb, 1977.
4. Mulić, M. J.: *Osnove ruske akcentologije I i II*. Sarajevo, 1974.
5. Popović M. i Trostinska R.: "O međujezičnoj (hrvatskosrpsko-ruskoj) homonimiji", *Radovi zavoda za slavensku filologiju*, FF Zagreb, vol 23, Zagreb 1988., 53-62.
6. Šimunović, Petar: Čakavština srednjodalmatinskih otoka, *Čakavska rič*, 1, Split, 1977., 5-63.
7. Turk, Marija i Lukežić, Iva: *Govori otoka Krka*, Rijeka, 1998.

³³ Popović-Trostinska (5., str.60).

Rafaela Šejić: ON COGNATE IN CHACAVIAN AND RUSSIAN HOMONYMS

Summary

The paper deals with cognate Slavic language systems - Chacavian and Russian and with interlanguage homonyms between these two systems. A list of examples of homographs and homophones is given in the paper.